

D.D. Raphael, Concepts of Justice, Oxford: Clarendon Press 2001, 256 p.

Het is niet eenvoudig om aan te geven waarom het prijzige *Concepts of Justice* van D.D. Raphael, tot zijn emeritaat als hoogleraar in de wijsbegeerte verbonden aan het Imperial College te Londen, toch de moeite waard is. Naar objectieve maatstaven gemeten zou het niet als een goed boek mogen worden aangemerkt. Er zijn namelijk serieuze vraagtekens te plaatsen bij de opzet van het werk. In de eerste plaats ligt aan *Concepts of Justice* de uitgesproken intentie ten grondslag om door middel van analyse van het wijsgerige denken over rechtvaardigheid bij te dragen aan de verheldering van dat begrip, dat in de ethiek, het recht en de politiek toch van cruciaal belang is. Nu zal iedere ideeënhistoricus wel willen beamen dat het onmogelijk is om het gehele terrein van het denken terzake te bestrijken, maar de gaten die Raphael laat vallen zijn toch wel erg groot en talrijk. Behandeling van het werk van Thomas, Kant en Marx, om maar een paar namen van belangrijke denkers te noemen, blijft achterwege. En terwijl er wel uitvoerig wordt stilgestaan bij het bijbelse rechtvaardigheidsbegrip en dat van Aeschylus in diens *Oresteia*, ontbreekt de in dit verband noodzakelijke bespreking van het natuurrechtsdenken. Sterker nog, op wat voor de hand liggende observaties na blijven de Middeleeuwen geheel buiten beschouwing. De wijze waarop Raphael zijn keuze van auteurs en episodes verantwoordt, is echter even onwapenend als onthutsend: 'The book has grown up from reflection on sources with which I happen to be familiar as the result of upbringing, education, and natural interest. I have no doubt that a study of other sources would yield further enlightenment.'

Hoewel de indeling van *Concepts of Justice* (drie delen, getiteld *ancient roots*, *modern shoots* en *historical fruits*) de suggestie wekt dat de beschrijving van de ontwikkeling van het rechtvaardigheidsbegrip in een stevig conceptueel vat gegoten is, is niets minder waar. In feite is *Concepts of Justice* een kritische bespreking van een aantal zeer uiteenlopende auteurs, niet alleen (politieke) filosofen, gepresenteerd in een volgorde die welbeschouwd louter chronologisch is. *Concepts of Justice* vormt de neerslag van het levenswerk van een meer dan verdienstelijk filosoof, en precies hieraan ontleent het boek zijn charme.

Concepts of Justice is niet alleen interessant omdat het besprekingen van het werk van filosofen bevat, die te onzent minder bekend zijn. Rafaels behandeling van de theorieën van denkers als Peter Kropotkin, Hastings Rashdall, David Miller en Brian Barry leidt inderdaad tot tal van verrassende inzichten. Wat het boek echt de moeite waard maakt is de notie van rechtvaardigheid die Raphael op verschillende plaatsen in zijn boek ontwikkelt. De schrijver betoogt dat rechtvaardigheid een Januskop heeft, met een conservatief en een progressief gezicht, die zich in zowel het recht als de socia-

le en politieke ethiek tonen. Zo heeft het recht enerzijds tot taak de bestaande orde te handhaven en het maatschappelijke verkeer soepel te laten verlopen. Zowel de strafrechtelijke als civielrechtelijke procedures zijn hierop ingesteld. Anderzijds produceren wetgevers en rechters nieuw recht om anomalieën in het bestaande systeem weg te nemen.

Anders dan vaak wordt gedacht staan beide functies van rechtvaardigheid niet met elkaar op gespannen voet. Beide dienen immers een goed doel. Conservatieve gerechtigheid veronderstelt dat iedereen baat heeft bij stabiele maatschappelijke verhoudingen. Progressieve gerechtigheid, ook wel reformatieve of distributieve gerechtigheid genoemd, vult dit goede doel aan met een ander, doordat het de onvolkomenheden van de bestaande orde probeert weg te nemen om deze eerlijker te doen zijn. Wat betreft dit tweede goede doel, kan worden opgemerkt dat het twee elementen bevat die wel met elkaar op gespannen voet staan. Het eerste element is dat van de verdienste. In het strafrecht, in de sport en in de wetenschap vindt verdeling van voordelen, lasten of verantwoordelijkheden plaats op basis van dit criterium.

De tweede notie van distributieve gerechtigheid heeft een andere grondslag. Deze notie heeft met gelijkheid van doen. Een rechtvaardige behandeling is niet los te zien van ongelijkheid. Volgens deze tweede notie is het onrechtvaardig om de meest getalenteerde wetenschapper speciale onderzoeksgelden te geven, daar hij als meest getalenteerde wetenschapper toch al in een bevoorrechte positie verkeert. Het geeft geen pas om op deze wijze bij te dragen aan de toch al aanwezige ongelijkheid. Indien alle mensen de beginselen van gerechtigheid in acht zouden nemen, zouden ook bijzonder getalenteerde mensen met plezier hun talenten ten bate van het gemeenschappelijke goed aanwenden, zonder er een bijzondere beloning voor te verwachten.

Deze twee noties van distributieve gerechtigheid verdragen zich niet met elkaar, en toch heeft elk van beide een grote overtuigingskracht en lijken zij intuïtieve noties in het algemene morele bewustzijn te reflecteren. Hoewel filosofen wel hebben getracht redelijke argumenten aan te voeren ten faveure van een van de noties, is het een feit – aldus Raphael – dat in het morele en het politieke denken beide noties reeds 2500 jaar met elkaar om de voorrang strijden.

In het laatste hoofdstuk schetst Raphael de ontwikkeling van het begrip. Zijn conclusie is dat de notie van gerechtigheid aanvankelijk slechts haar conservatieve gezicht toonde, waarbij handhaving van de bestaande sociale orde voorop stond. Gaandeweg trad de progressieve functie meer op de voorgrond, doordat het denken in termen van individuele rechten aan het rechtvaardigheidsbegrip werd toegevoegd. En in een volgend stadium werd ook het lenigen van individuele reële noden belangrijk. Omdat de conservatieve gerechtigheid de verworvenheden van de progressieve gerechtigheid

uiteindelijk altijd aanvaardt, en dus steeds meeverandert, heeft de gerechtigheid zich in de loop der tijden ontwikkeld van een middel ter bescherming van het maatschappelijk verband tot een middel ter bescherming van het individu tegen ongebreidelde machtsuitoefening door het grotere sociale verband.

Nu geloof ik niet dat de door Raphael besproken schrijvers representatief zijn voor momenten in de wordingsgeschiedenis in het rechtvaardigheidsbegrip. De bespreking van hun werk rechtvaardigt de conclusie nauwelijks en staat bovendien ook niet steeds in dat teken. Het werkelijke belang van *Concepts of Justice* is dan ook niet gelegen in de historische exercitie die de schrijver onderneemt, maar in de systematisch-filosofische beschouwingen over het rechtvaardigheidsbegrip die hij her en der in zijn boek ontvouwt.

Martin Buijsen (Rotterdam)